

De archeologie in Zutphen

Archeologie is een vorm van geschiedschrijving waarbij de resten van onze voorouders, vooral bewaard in de bodem, uitgangspunt zijn van studie. De resten bestaan uit bodemsporen van bewoning en uit mobiele vondsten. In tegenstelling tot de geschreven bronnen of oude afbeeldingen en kaarten gaat de archeologie veel verder terug in de tijd. Voor het jaar 1000 is archeologie zelfs de enige informatiebron over ons Zutphense verleden. Juist toen is Zutphen ontstaan en werd het een belangrijk bestuurlijk centrum. Aan het ontstaan van de stad Zutphen ging bovendien 10.000 jaar menselijke bewoning vooraf waarover we uitsluitend uit archeologische opgravingen geïnformeerd zijn.

De gemeente Zutphen richt zich met haar archeologisch onderzoek op twee aandachtsvelden:

1. Het oeroude platteland in het buitengebied.

Hier zijn menselijke bewoningsresten aanwezig vanaf 10.500 jaar geleden. Al ruim 5.000 jaar wordt het gebied bewoond door boeren, waarvan met name in Leesten de Enk en in Leesten Oost (Looërenk) zeer veel sporen zijn teruggevonden. Ongeveer 2.000 jaar geleden ontstonden de eerste buurtschappen en dorpen die we nog altijd kennen: Warnsveld, Eme, Leesten en ook het prestedelijke Zutphen. In de nabije toekomst krijgt ook het gemeentelijk grondgebied ten westen van de IJssel de volle aandacht in het kader van de IJsselsprong.

2. De middeleeuwse binnenstad van Zutphen.

De vroegste stedelijke wortels van Zutphen gaan terug tot ver in de vroege middeleeuwen. Rond 900 lag hier al een grote ronde burg tegen vikingaanvallen. Omstreeks 1050 werd een groot paleis voor de Duitse keizer gebouwd. Als eerste stad in Gelderland kreeg Zutphen in 1191/96 stadsrechten. Zutphen behoort tot de vroegst ontwikkelde steden van Nederland.

De gemeentelijke archeologie is ondergebracht bij de afdeling Bouwen, Wonen en Monumentenzorg van de sector ruimte. Na de gemeentelijke reorganisatie zal archeologie deel uitmaken van de afdeling Stadsbedrijven als onderdeel van het expertisecentrum. De archeologie is echter een wereldje op zich, al was het maar omdat de archeologen niet in het

stadhuis maar in een eigen onderkomen te vinden zijn. Immers, de gemeentelijk archeologische monumentenzorg is meer dan bureauwerk alleen. Er worden opgravingsgegevens uitgewerkt, bodemvondsten gereinigd, geadministreerd en gerestaureerd, er is een vondstdepot, dit alles goed voor een benodigde werkvloer van 350 m² en een even zo groot depot oppervlak. Er werken op een gemiddelde werkdag zo'n zes tot tien mensen; vaste medewerkers en vrijwilligers.

Een groot deel van het werk ligt echter in het veld. Er worden ongeveer tien opgravingen per jaar uitgevoerd. Voor een kleine stad als Zutphen is de archeologische aandacht best groot. Deze kleine stad heeft echter een buitengewoon rijk verleden. Dat vertaalt zich in de aanwezigheid van een rijk 'bodemarchief' in zowel het historisch stadscentrum als in het buitengebied. En dus wordt men bij bouwplannen, rioolsaneringen en andere ontgroningen in de gemeente Zutphen vaak geconfronteerd met resten van ons verleden in de bodem.

Monumentale en "oude" uitstraling

De stad Zutphen is relatief laat onder de aandacht van de archeologen gekomen. Dit is op z'n minst vreemd want de stad heeft een monumentale en 'oude' uitstraling en de historische

bronnen over de vroegste geschiedenis van Zutphen zijn uitermate bijzonder en zitten vol vraagtekens die historici al 150 jaar bezighouden. Alles wijst er op dat Zutphen tot een der oudste steden van ons land gerekend moet worden.

In 1946 vond een eerste grotere opgraving plaats door de voorloper van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek.

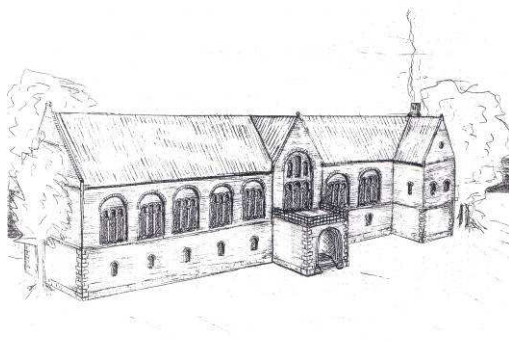
De resultaten waren spectaculair, een deel van een , dat als hof van de graven van Zutphen werd geïnterpreteerd, en prestedelijke droge grachten op de markt. Toch duurde het tot 1981 voordat er sprake was van enig

structureel onderzoek, en dat terwijl de grote delen van de binnenstad tussen 1946 en 1980 op de schop zijn gegaan in het kader van de wederopbouw en de stadsaneringen.

In 1981 werd een archeologische werkgroep opgericht onder de vlag van de Historische Vereniging Zutphen. Deze werkgroep onder professionele leiding voerde gedurende 1981 tot 1991 regelmatig kleine opgravingen uit. De resultaten van deze opgravingen maakten duidelijk dat het belangrijkste deel van Zutphens vroege historie nog geschreven moest worden en dat de mogelijkheden daartoe in de toekomst steeds beperkter zouden zijn. Veel terreinen waren reeds ontgrond en verloren gegaan en

de aanslag op het nog intacte bodemarchief in de binnenstad zou

in de komende decennia groot zijn. Toch kwam het inzicht dat de gemeente Zutphen een verantwoordelijkheid had voor deze dreigende erosie van het bodemarchief, uit een onverwachte hoek. Bij een gemeentelijke herindeling in 1989 kreeg Zutphen een aanzienlijk deel van het grondgebied van de naburige gemeente Warnsveld voor de realisatie van de VINEX-wijk Leesten. In de buurtschap en het

tufstenen palts

gelijknamige deelplan 'Ooyerhoek' waren in 1990 en 1991 middeleeuwse bodemsporen gevonden van de nederzetting Eme. De zandrug, waarop dit buurtschapje meer dan 2000 jaar geleden heeft, bleek vol met nederzettingsresten uit al die eeuwen van bewoning te zitten. Dit was vrij uniek omdat hier een buurtschap met een uitzonderlijk lange bewoningsgeschiedenis bedreigd werd door woningbouw en geheel opgegraven kon worden. In 1992 besloot de gemeente Zutphen dan ook om voor dit reeds lopende onderzoek een projectarcheoloog aan te stellen.

Gemeentelijke opgravingen

De eerste gemeentelijke opgravingen vonden dus plaats op voormalig Warnsvelds grondgebied. De projectarcheoloog werd in zijn werkzaamheden ondersteund door de vele vrijwilligers en amateurarcheologen die reeds in Zutphen en omgeving actief waren. Uiteindelijk werd dit projectmatige dienstverband in 1993 omgezet in een vast dienstverband.

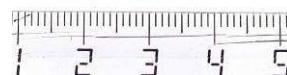
Inmiddels dienden zich ook de eerste grote projecten in de binnenstad aan, zoals de opgravingen tijdens de restauratie van Huize van de Kastele (Museumhotel) en de Hof van Heeckeren (SSR). In 1994 werd in de Raadhuissteeg een tufstenen woonhuis uit de 12e eeuw ontdekt. Het grootste en meest spectaculaire onderzoek vond plaats tijdens de nieuwbouw van het stadhuis te Zutphen. Gedurende negen maanden werd hier bijna 2000 jaar

bewoningsgeschiedenis opgegraven. De ontdekkingen van de macabere resten van een vikingaanval en de oude Hof van Bronckhorst uit de 13e tot 16e eeuw kregen landelijke publiciteit. In 1999 waren archeologische ontdekkingen in Zutphen zelfs twee maal landelijk nieuws (o.a. RTL-nieuws en NOS-journaal), namelijk de ontdekking van de oostmuur van de 11e-eeuwse keizerpalts op het plein 's-Gravenhof en de vondst van vele duizenden fragmenten ([zie ZAP 8](#)) van gebrandschilderde ramen van de Nieuwstadskerk uit de periode ca. 1300 tot 1572.

Onderzoek oud cultuurlandschap
Het onderzoek in het oude

cultuurlandschap buiten de stad werd na de eerste opgravingen in 1992-'93 structureel voortgezet. In de Ooyerhoek werden in 1995 en in 1998 tot 2000 grootschalige opgravingen verricht die het nederzettingsbeeld van de buurtschap Eme verder completeerde. Bovendien werd in 2000 samen met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek een unieke vindplaats van jagerskampen uit het vroeg-Mesolithicum (ca. 10.500 jaar geleden) ontdekt. Het archeologisch onderzoek in de VINEX-wijk Leesten bleef veel aandacht vragen omdat de nieuwe woonwijken van Leesten op de oude enkgronden (essenlandschap) gesitueerd werden. Enken of essen zijn op de oost-Nederlandse zandgronden de archeologische vindplaatsen bij uitstek. Op de Leestense enk (1994 – 1997) werden vooral nederzettingen uit de Brons- en IJzertijd gevonden, evenals op de Looërenk (Leesten Oost, 2000 tot 2004). Hier spitste het onderzoek zich bovendien op de boeiende ontginningsgeschiedenis van dit gebied in de middeleeuwen. Het structurele en intensieve onderzoek in dit relatief beperkte gebied heeft een heel dynamisch beeld opgeleverd van meer dan 10.000 jaar menselijke bewoning. Deze belangrijke en bijzondere onderzoeksresultaten bleven niet beperkt tot ingewikkelde rapporten

maar al in 1996 kwam er een publieksvriendelijk [boek](#) uit: 'Leesten en Eme. Archeologisch en historisch onderzoek naar verdwenen buurschappen bij Zutphen' (Kampen 1996). In 2001 kwam het vervolg op dit boek uit waarin de resultaten van de laatste zes onderzoeksjaren zijn opgenomen: 'Leesten en Eme II. Steentijdjagers en Frankische boeren in het Laaksche Veld bij Zutphen' (Zutphen 2001). In 2009 werd het lijvige onderzoeksrapport "Geschapen Landschap" gepresenteerd. Hierin staan de belangwekkende resultaten van de opgravingen in Leesten Oost.

Toegankelijk voor een breed publiek

Ook wordt getracht om de opgravingsresultaten in de binnenstad zo veel mogelijk voor een breed publiek te publiceren. De belangrijkste [publicatie](#) verscheen in 1999 'De Sint Walburgiskerk in Zutphen. Momenten uit de geschiedenis van een middeleeuwse kerk' (Zutphen 1999). Voor een overzicht van verschenen boeken, over archeologie in Zutphen, zie onze [website](#). Op deze website zijn voorts ook opgravingsverslagen, zie ook "opgravingsverslagen ZAP" (Zutphense Archeologische Publicaties), op deze site en verdere informatie over de Zutphense archeologie te vinden.

De "sectie" archeologie

Op dit moment telt de 'sectie' archeologie drie archeologen, vier vaste medewerkers en vijftien tot twintig vrijwilligers. Er zijn regelmatig studenten actief in het kader van veldstages en bijna ieder jaar heeft de Nederlandse Jeugdbond voor Geschiedenis een opgravingskamp op Zutphense bodem.

De sectie Archeologie is gehuisvest in een nieuw gebouw, De Kaardebol, dat onderdak biedt aan Archeologie en het Centrum van Duurzaamheid (Lokale agenda 21, Natuur en Milieu Educatie, jeugdtuinen). Dit nieuwe gebouw heet ‘centrum van duurzaam verleden en toekomst’. Het is een uitdaging om vanuit dit nieuwe centrum de archeologie een nieuw gezicht te geven naar het lokale publiek toe.

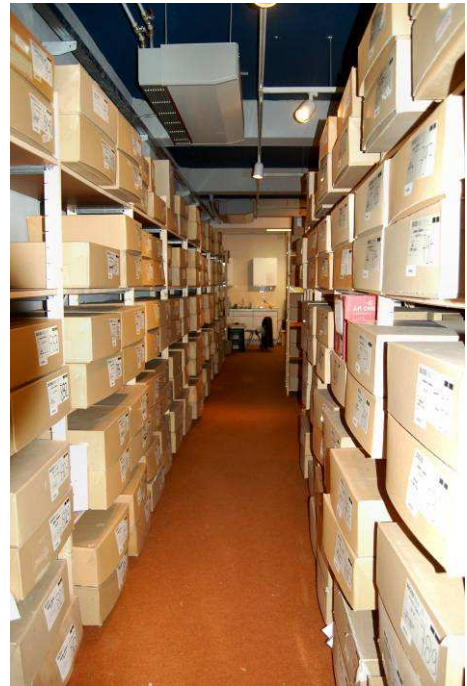

Een aardige stap in het kader van duurzaamheid is de ‘uitvinding’ van een was en zeefmachine dat het eenmaal ingebrachte water via een bezinkbak, filters en een pompsysteem zeer lange tijd kan recycleren alvorens het te troebel wordt voor verder gebruik. Het waterverbruik wordt tot een minimum gereduceerd. De was- en zeefmachine (prototype ‘Zutphen’) kan zowel binnen als buiten in het veld

worden ingezet. In het Stedelijk Museum, de begane grond van de monumentale synagoge en in de archeologische werkruimte zijn depots van bodemvondsten.

Archeologie als inspiratiebron

De archeoloog raakt echter steeds meer en vroegtijdig betrokken bij de ruimtelijke planvorming. Het archeologisch erfgoed kan hierdoor in veel gevallen duurzaam gespaard blijven. Ook kan de archeologie zelfs als inspiratiebron dienen voor ruimtelijke ontwikkelingen, zowel in structuurvisies, landschapsbeleidsplannen als ook in specifieke projecten als nieuwbouw en herstructurering van wijken en bouwlocaties. Er liggen tal van vindplaatsen in gebieden waar in de (nabije)

De resten van de 14e-eeuwse stadsmuur en de noord-oostelijke hoektoren

onder de vloer van de aula de overblijfselen van de stadsmuur te zien. Zutphens oudste bestuurlijke centrum, het plein 's-Gravenhof en directe omgeving, is de afgelopen jaren flink op de schop geweest, met spectaculaire archeologische resultaten. Toch is het geen goede zaak als de archeologische ‘koek’ straks op is en er niets meer te onderzoeken valt voor toekomstige

toekomst ontwikkelingen zullen plaatsvinden, zoals “De IJsselsprong” en het “Stuitgebied”. Zij kunnen in het ruimtelijke ontwerp ‘zichtbaar’ gemaakt worden en de plek een identiteit geven. Zo wonen de inwoners van de VINEX-wijk Leesten niet in een ‘leeg’ nieuw stedelijk landschap maar op oeroud cultuurlandschap waar reeds duizenden jaren mensen wonen. Zo gaan duizenden leerlingen dagelijks naar het stedelijk Daltoncollege om daar in een nieuw schoolgebouw direct en tastbaar geconfronteerd te worden met het verleden. Hier zijn

generaties. Daarom is de procedure begonnen om het resterende bodemarchief de status van archeologisch monument te geven. Bovendien is bij de toekomstige herinrichting van het plein de plaats van de voormalige keizerpalts een bijzonder archeologisch monument in het ontwerp geworden en zal de ondergronds aanwezige oostmuur (de troonmuur) van de palts op creatieve wijze voor het publiek zichtbaar worden gemaakt. In Leesten-Oost is een terrein met een grafveld uit de IJzertijd ingepast in de nieuwbouw. Havezate het Meijerinck in Leesten en het verdwenen kasteel de Marsch en de IJsselsprong in de Hoven kunnen de 'landmarks' van de toekomst worden.

Archeologie is meer dan opgraven alleen. Het is de tastbare wereld van onze voorouders in je eigen stad of wijk.

Kasteel de Marsch

